

Györök Tibor: Az Eucharisztia tiszteletének és őrzésének története

Elhangzott a 2020-as Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus alkalmából megtartott Eucharisztikus Tudományos Konferencián, Esztergom, Szent Adalbert Központ, 2018. november 29.

Az Oltáriszentség tisztelete egyidős a Eucharisztia alapításával. Így például Pál apostol figyelmezteti a korintusi keresztényeket, hogy az Úr testét nem szabad megkülönböztetés nélkül magunkhoz venni.¹ Az Eucharisztia iránti tisztelet már az első évszázadokban megnyilvánul az istentiszteleti helyek művészi, liturgikus célokat szolgáló kialakításával, ahogy ez a szórványos régészeti emlékekből (például *domus ecclesiae* Dura Europosban /Szíria/, vagy a római Callixtus-katakomba „Görög kápolná”-ja) kiderül. **(2-3. kép)** Már Szent Jusztinus (†165k) beszámol arról, hogy az Oltáriszentséget az istentisztelet után elvitték azokhoz, akik nem tudtak részt venni a szentmisén.² Az Eucharisztia őrzése szükségessé válik a betegek, haldoklók áldoztatásához.³ Ebben az időben még nincsen mindennap szentmise, viszont a napi vagy legalábbis gyakori szentáldozás igénye már jelentkezik a buzgóbb hívek részéről. Ezért kialakul a Szentség hazavételének és házi őrzésének gyakorlata: a pap, diakónus vagy akár a világi hívő is, a szentmiséről alkalmas edényében (*arca, arcula*) hazavitt a konszekrált kenyérből, és azzal a naponként megáldozott.⁴ Valószínűleg ebből alakul ki az előszenteltek liturgiája.⁵

A konstantini fordulat után az Oltáriszentség templomi őrzésének már nem volt biztonsági akadály. A templom mely részei mutatkoztak alkalmasnak az őrzésre? Kezdetől fogva kettős tendencia mutatható ki. Az *Apostoli Konstitúciók* (4. sz., Szíria) szerint az áldozás után a diakónusok a templom apszisához csatlakozó helységbe (*pasztophorion, sacrarium*: sekrestye, illetve szentségi kápolna) **(4. kép)** vitték mindazt, amit a szent színekből megmaradt.⁶

A másik tendencia az, hogy az Eucharisztia az oltár közelében törekedtek őrizni. Erre jó lehetőséget kínált a bazilikák oltára fölé épített, oszlopokon nyugvó építmény, a cibórium.⁷ **(5. kép)** (A cibórium építészeti előzménye a sírok, szarkofágok fölé épített *aedicula*. **(6. kép)** Mivel az első keresztény kőoltárok a vértanúk szarkofágjai voltak, ezért logikusan adódott, hogy a kőoltárok fölé is *aediculát*, cibóriumot emeltek. **(7. kép)**) A cibóriumnak többszörös szerepe volt: Vizuálisan kiemelte az oltárt, a szent asztalt megvédte a templom mennyezetéről esetlegesen lehulló piszoktól, a négy oldalon elhelyezett függönyök pedig szent sátrat, szentélyt mintáztak meg. **(8. kép)** Ugyanakkor alkalmas volt arra is, hogy az Eucharisztia őrzésére szolgáló, többnyire galamb formájú edényt láncok segítségével a cibórium tetejéhez rögzítsék.⁸ **(9. kép)** Az oltár fölött tehát aranyból vagy ezüsből készült galamb lebegett, amely a konszekrált kenyeret fogadta magába. **(10a-10b-10c-10d. kép)** A galamb mint a Szentlélek jelképe kiemelte az epiklézis (Lélek-hívás) fontosságát a szent cselekmények során. Használata valószínűleg a keresztelőkápolnában alkalmazott, hasonló formájú, a szent olajok őrzésére szolgáló edényekre vezethető vissza. Az Eucharisztikus galamb az első monstranciának tekinthető: rejtett formában ugyan, de megmutatta az eucharisztikus Krisztust, legalábbis akkor, amikor a cibórium függönyei el voltak húzva. A párhuzam annyiban is áll, hogy az eucharisztikus galamb leginkább csupán egyetlen, de legfeljebb három partikula őrzésére volt alkalmas.

1 1Kor 11,29. A *Didakhé* szerint az áldozást (közös) bűnvallomás előzte meg, az „Aki szent, jöjjön” (*Didakhé* 10,6) felhívás pedig szintén a méltatlan áldozástól tartotta vissza a híveket. Ezzel rokon a Keleti egyház *hüpodexisze*: A főcelebráns áldoztatás előtt a szent adományokat a „Szentség a szenteknek!” (*ta Hagia toisz hagioisz, Sancta sanctis*) szavak kíséretében mutatja fel.

2 *I. Apológia* 67,5: ÓI 8,118.

3 Az I. Nicaei Zsinat 13. kánonja már „régí és szabályos törvény”-ről beszél a haldoklók áldoztatásával kapcsolatban (ÓI 5, 289).

4 Erről tanúskodik többek között TERTULLIANUS (*Az imádságról* 19,4: ÓI 12,198; *Feleségemhez* 2,5,3: ÓI 12,222) , SZENT CYPRIAN (A bukottakról 26: ÓI 15,232) és RÓMAI HIPPOLITOSZ (*Traditio Apostolica* 37: ÓI 5,103).

5 NUBBAUM, O., *Die Aufbewahrung der Eucharistie*, Bonn 1979.

6 *Constitutiones Apostolicae* 8,13.

7 A ciborium (a görög *kiborion* 'sátor, kehely' szóból) ebben az esetben még nem az Oltáriszentség őrzésére szolgáló edényt jelenti (jelentésátvitel révén), hanem az oltár fölött álló, baldachin-szerű építményt. A kettő között az a különbség, hogy a cibórium oszlopokon nyugvó, állandó építmény, míg a baldachin mozgatható.

8 PIACENZA, M., *La custodia dell'Eucaristia*, http://www.30giorni.it/articoli_id_8994_11.htm.

Az első évezredben a galamb mellett egy másik, szintén az Oltáriszentség őrzésére szolgáló edény is használatban volt, amit toronynak (*turrus, turricula*) neveztek. **(11. kép)** Szerepe, használatának módja még nem kellően tisztázott. A korai (4-6. sz), tekintélyes súlyú (10-20 kg), ezüsből készült római változat valószínűleg tabernákulumként szolgált a sekrestyében, esetleg az oltáron, vagy az oltár fölött.⁹

A kisebb méretű, könnyen hordozható, Galliában használt torony **(12. kép)** szerepe világosabb: az Oltáriszentség őrzésére szolgált, mégpedig az áldoztatás céljaira. A sekrestyében őrizték, és az előszenteltek liturgiáján, vagy akár a szentmisék alkalmával is, a diakónus vitte körmenetben a szentélybe a szentáldozáshoz.

Az évezredfordulón fontos változások történnék.¹⁰ **(13. kép)** A templomokban megjelenik a szentélyt és a templomhajót elválasztó korlát, amelyből Keleten fokozatosan kialakul az ikonosztáz, és ezzel párhuzamosan eltűnnek előbb a cibóriumot fedő függönyök (9. sz.), majd maguk a cibóriumok (10. sz) is. **A romanika korában** (11-12. sz.) részben folytatódik, részben módosul (egyszerűsödik) az Oltáriszentség templomi őrzésének I. évezredben meghonosodott módja. A galambot felváltja a sokkal praktikusabb új liturgikus edény, a *pyxis*. **(14. kép)**

Ezt hasonló módon függesztik fel az Oltár fölé, mint korábban a galambot. Mivel azonban a ciborium (baldachin) használata visszaszorul a templomokban, ezért tartó szerkezetként megelégednek egy pásztorbotra emlékeztető kampóval. Az Eucharisztia iránti mély tiszteletet kifejezi a *pyxis* művészi kialakítása. A szent edények a legnemesebb anyagból (arany, ezüst, elefántcsont) készülnek, drágakő berakásokkal.

A változások országonként eltérőek. Franciaországban például hosszabb ideig fennmarad az eucharisztikus galamb használata. Itáliában viszont nem az Oltár fölött felfüggesztve őrzik a Legméltóságosabb Szentséget, hanem a szentély falába vájt fülkében.

A gótika időszakában látványos fejlődésnek lehetünk tanúi. **(15. kép)** Ebben a korban születik meg az Úrnapja ünnepe (1246), ekkor tartják az első körmeneteket, ebben az időben készülnek az első monstranciák. **(16. kép)** A változások háttérében a nép vallási igényei állnak: a hívők, akik egyre ritkábban járulnak szentáldozáshoz, látni, imádni szeretnék a Szentostyát.

Az Oltáriszentség őrzésével kapcsolatban a lüttichi (Liège-i) szinódus előírja, hogy az Úr Testét méltó helyen, az Oltár alatt, vagy zárt szekrényben kell őrizni.

A kulcsra zárt helyen való őrzés követelménye és az Oltáriszentség látásának igénye részben ellentétes szempontok, melyek összeegyeztetésére többféle megoldás született.

Itáliában és sok más helyen is, megerősödik a gyakorlat, hogy a Legméltóságosabb Szentséget a szentély falába vájt mélyedésben, fülkében őrzik. **(17a-17b-17c. kép)** Az őrzési hely kialakítása igényes: a fülke csúcsíves záródású, kétoldalt oszlopokkal, az ajtaján művészi dekorációkkal. Sok helyen kör vagy lóhere alakú nyílást helyeznek el rajta rács borítással, hogy a szentséget tartó edénynek legalább a körvonalai kivehetőek legyenek. Az eucharisztikus jelenlétet immár mécses jelzi.

Németországban és Németalföldön más gyakorlat terjed el. A 14. századtól kezdve monumentális méretű, torony formájú szentségházakat építenek, többnyire az oltártól balra, vagyis az északi oldalon. **(18a-18b-18c. kép)**

Az Eucharisztia őrzési helyének tekintetében a következő lényeges változás a **reformáció korában**, a 16-17. században következik be. A tabernákulum a főoltár közepére kerül, és egyre nagyobb, díszesebb lesz. **(19. kép)** A szándék világos: a protestánsok ellenében a valós és állandó jelenlét hangsúlyozása. A változás azonban csak lassan, több évszázad alatt, apró lépésekben következik be. A kezdeti reformok néhány észak-itáliai püspök (Matteo Giberti, Borromeo Szt. Károly), majd pápa (V. Pius, V. Pál) szorgalmazására történnék, de eleinte nem általános érvénnyel, és nem feltétlenül a főoltárra vonatkoztatva. Mindenesetre kialakul a barokk templomokból jól ismert oltárkialakítás: Az Oltár hátsó részének lépcsős megemlése, ahol helyet kapnak a kereszt, a gyertyák, a szentek és angyalok. A legnagyobb gonddal a tabernákulum ajtaját díszítik. Kötelező erejű előírásként csak 1863-ban írja elő a

9 SCHAEFER, F. J., *The Tabernacle. Its History, Structure and Custody*, in *The Ecclesiastical Review*, 92(1935), 449-468. Online változat: <https://www.catholicculture.org/culture/library/view.cfm?recnum=679>.

10 Az Eucharisztia II. évezredbeli őrzési helyeivel kapcsolatban jó áttekintést ad Mauro Piacenza már idézett cikke, továbbá a következők: RIGHETTI, M., art. „Il Tabernacolo” in *Manuale di storia liturgica*, vol. I., Ancora, Milano ³1964; THURSTON, H., *Exposition of the Blessed Sacrament*, in *The Catholic Encyclopedia*, Vol. 5, Robert Appleton Company, New York 1909. Online változat: <http://www.newadvent.org/cathen/05713a.htm>.

rítuskongregáció az Oltáriszentségnek a főoltárral egybeépített tabernákulumban való elhelyezését, betiltva minden más lehetőséget.

A II. Vatikáni Zsinat (20. kép) szándéka az volt, hogy újra a szentmise ünneplésének prioritását hangsúlyozza az Eucharisztia szentmisén kívüli tiszteletével szemben. A római misekönyv általános rendelkezéseinek 315. pontja kétféle lehetőséget is felvázol: Az Oltáriszentséget a miséző oltáron kívül, megfelelő és méltó helyen kell elhelyezni (ez lehet a régi, misézéshez már nem használt főoltár is), vagy pedig szentségimádásra és magánáhítatra alkalmas, a templomhoz szervesen kapcsolódó, könnyen megtalálható szentségi kápolnában.¹¹

A jelenleg hatályos rendelkezéssel az a benyomásom, hogy lényegében visszajutottunk azokhoz az alapelvekhez, amelyek az első évezredben érvényesek voltak. Ugyanis abban az időben is alapvetően két őrzési hely volt: Az egyik a *sacrarium*, ami inkább szentségi kápolnaként (és nem papi öltözőnek felfogott sekrestyeként) értendő, a másik a Szentélyben, de nem magán a miséző oltáron elhelyezett tabernákulum.

Befejező gondolatként Szent Ágoston mondását idézem: „*Senki sem eszi ezt a Testet anélkül, hogy előbb ne imádná. Nemcsak hogy nem vétkezünk azzal, ha imádjuk Őt, hanem akkor vétkeznénk, ha nem imádnánk.*”¹²

11 *A római misekönyv általános rendelkezései. Kivonat a harmadik hivatalos kiadásból*, Szent István Társulat, Budapest, 2009, 90.

12 „*Nemo autem illum carnem manducat, nisi prius adoraverit, et non solum non peccemini adorando, sed peccemus non adorando.*” (*Enarrationes in Psalmos* 98,9.)